

Szikszai Mária

Mirákulumra várva.

**Kontextus és hatékonyság
egy könnyező kép csodái kapcsán¹**

1699-ben a Füzesmikolán² állomásozó Hohenzollern-katonák észlelték azt, hogy a helyi román templomban elhelyezett Hodigitria kegykép könnyezik. A csodás esemény hírére összegyűlt a falu népe, és a hír eljutott a földesúrhoz, Kornis Zsigmondhoz. A földesúr hamarosan elvitette a képet a szentbenedeki rezidenciájára. Az egyház részéről érkező inkvizítorok meghallgatták a szemtanúkat, jegyzőkönyvet vettek fel, amelyet elküldtek Esztergomba. Közben Kornis Zsigmond a képet visszavitette Füzesmikolára, de előbb másolatokat készíttetett róla. Az esztergomi érsek, Kollonits Lipót engedélyezte a kép tiszteletét, és a kolozsvári jezsuitákra bízta annak őrzését. Így került a kegykép Kolozsvárra, ahol ma a piarista templom főoltárán látható (Szikszai 2008a, 2008b). Egy másik diskurzus szerint viszont az eredeti kegykép Füzesmikolán maradt, és egy másolatot vittek Kolozsvárra. Ez a mai román görög katolikus és görögkeleti egyházak álláspontja.

Ebben a történetben tulajdonképpen a csoda két megjelenési formájával találkozunk. Az első a kép szokatlan megnyilvánulása, a könnyezése. A csoda második megjelenése nem a képpel, hanem a kép előtti történésekkel kapcsolatos: a kép előtt történő mirákulumok, például csodás gyógyulások tartoznak ide.

A csodatevő képeket Richard Trexler organikus és inorganikus kategóriába sorolja. Az organikusnak nevezett képek esetében a csodás események során megváltoznak a kép külső jegyei, az inorganikus képek esetében a külső jegyek változatlanok maradnak (Trexler 2003: 15). A kolozsvárihoz hasonló képek a könnyezésük okán organikus képeknek mondhatók. A kép külső jegyei megváltoztak, a könnyek végigcsorogtak a képen és a keretén, a beszámolókból tudjuk, hogy többen próbálták felitatni, felfogni kendőkkel.

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² Nicula (rom.), Kolozs megye, Románia

Érdekes, hogy pont a kép külső jegyeinek megváltozása, azaz a könnyezése az a mozzanat, amely meggyőzi a híveket arról, hogy a kép közvetítő szerepet játszhat a hívők és az ábrázolt szent között. Ekkor kezdik észlelni, hogy a képhez történő fohászkodás nyomán csodás gyógyulások mennek végbe. Ez a mozzanat azonban a kolozsvári kép esetében nem 1699-re, hanem 1701-re tehető. Mert igaz ugyan, hogy 1699-ben történt az első csodás gyógyulás, de azt is látni kell, hogy az első, aki még 1699-ben részese több csodás gyógyulásnak, Rosenfeld János pap, a csodás események bekövetkezte után két évvel levél útján ismerteti ezeket.

A csoda

A csoda a hétköznapi elvárásokon felüli, ésszel felfoghatatlan, a ráción túli. Nem mondható, hogy váratlan, hiszen a csodát sokszor várták, sőt, hívták a rászorulókat. Nem mondható az sem, hogy hihetetlen, ugyanis a csoda hírének terjedése és ennek kapcsán a zarándoklatok elindulása a bizonyítéka annak, hogy tömegek hittek e nem mindennapi események lehetőségében.

A csoda nem más, mint a transzcendens beavatkozása a mindennapi életbe, amely során megnyilvánulása evilági történésben ölt testet (Barna 2004: 80). A vallástörténeti megközelítésben a csoda az istenség vagy az istenek rendkívüli megnyilatkozása, amely fölkelti az ember csodálkozását, félelmét és tiszteletét (Gál 1996: 468).

A csoda jobbra tette a rászorulókat életét. Olyan pillanatokban emelte fel a hívőket, amikor azok a maguk erejéből erre képtelenek voltak. A csoda révén javult a rászoruló egészségi állapota, megmenekült egy veszélyes helyzetből vagy hasonló, nem várt jótétemények részesévé vált.

A mirákulumirodalomban nyomon követhető az a körülmény, hogy azon események többsége, amelyekről azt tartották, hogy csodások, nem voltak különösképpen rendkívüliek, legalábbis nem mondtak ellent a természet törvényeinek (Sigal 1985: 68). Pierre-André Sigal, aki közel ötezer középkori csodáról szóló feljegyzést vizsgált meg, csupán néhány olyan leírást talált, amelyek megtörténte nézete szerint kérdéses lehet. A leírások zöme mindennapi, reális történeteket beszél el, amelyeket az adott kontextus közepette lehetett csodásnak nevezni, a csoda korabeli definíciója mentén, ami nagyban függvénye az illető kor ismereteinek. Sigal kutatásai rávilágítanak arra, hogy ezekben a leírásokban többnyire olyan eseményekről van szó, amelyeket a természet törvényei lehetővé tettek (Sigal 1985: 312).

A középkorban a csodás események történhettek a szent életű személyek életében, a tevékenységük során. Később a szentek ereklyéit tartották csodatevő erejűnek, és az ereklyék közelében keresték a gyógyulást (Sigal 1989).

A középkor végén a társadalmi mobilitás növekedésével, a kereskedelem fellendülésével megváltozott a városok kultikus topográfiája (Wisch 2003: 161). A Szentföld fokozatos elérhetetlensége a zarándokok számára ugyancsak közrejátszott abban, hogy a 14. század elején kibontakozó Mária-kultusz keretében a zarándokutak mentén a kultuszhelyek multiplikálódására került sor (Holmes 2003: 118–119).

Tudjuk, hogy már a 14. századtól megnövekedett az ereklyéktől távol eső helyszínekre történő zarándoklatok száma. André Vauchez szerint ennek az oka az, hogy Európa-szerte elterjedtek a szenteket ábrázoló képek (Vauchez-t idézi Sigal 1985: 65). Immár nem csupán a szent ereklyék közelében keresnek megoldást a hívek a mindennapjaik problémáira, hanem a közvetítő szerepet betöltő képek előtt is. Különösképpen, ha az adott kép különleges megnyilvánulással erre alkalmat ad.

A vallásos képek körüli csodás eseményeket vizsgálva Richard Trexler körvonalaz egy forгатókönyvet, amelyet kisebb-nagyobb eltérésekkel követnek az egyes események (Trexler 2003: 16). Nem érdektelen felidézni ezt a forгатókönyvet, annál is inkább, mert a kolozsvári események szorosan követik azt.

Kezdetben a csodás esemény többnyire a hívek kisebb csoportja előtt történik meg. Az egyének elbeszélése akkor még nem nagyon hihető. A hívek megpróbálnak bizonyosságot szerezni, és legtöbbször felkeresik a helyet, hogy maguk is tanúi legyenek az eseménynek.

Ez a kolozsvári könnyező kép esetében is hasonlóan történt: a könnyezésnek előbb csak néhány katona volt a tanúja, ők szóltak a helyi papnak, aki odasietett, hogy maga is meggyőződjön róla. A következő napokban a falu és a környék lakói, valamint az arisztokrácia képviselői is felkeresték a helyszínt, hogy láthassák a könnyezést, illetve megpróbálták meggyőződni arról, hogy a jelenség nem csalás eredménye.

A második mozzanat során egy hatalommal bíró személy elviszi a képet saját rezidenciájára, hogy saját otthonában lehessen részese ő és családja a csodának. Ez a mozzanat is fellelhető a kolozsvári narratívumban, hiszen Kornis Zsigmond elvitte a képet a rezidenciájára. A leírásokból azt is megtudjuk, hogy az arisztokrácia képviselői oda igyekeztek eljutni, hogy megtekinthessék a képet.

És végül, amennyiben a csoda jelentősége tovább növekszik, az egyház közbelép, és kijelöli azt a templomot vagy katedrális, ahova elhelyezik a csodás képet. Az egyházi döntés értelmében a képet Kolozsvárra szállították, és ott a jezsuita szerzetesekre bízta.

A gyógyulás

Az eseményeket elsősorban azok tekintették csodásnak, akik átélték, illetve akik lejegyezték azokat. A kolozsvári csodás történetekről szóló könyv ismeretlen szerzője többször utal az általa összesített történetek csodás voltára. A csodákról szóló fejezet bevezetőjének a következő címet adta: *Ebben a Részben esztendőről esztendőre meg magyaráztatnak a' könyvező Szűznek tsudás jótéteményi, és az Híveknek hála adásból néki bémutatott ajándéki. 1699, és 1700 Esztendőkbén (A' Kolosvári... é. n.: 59)*. Az 1704-es eseményeket bevezető így fogalmaz: *Csudálatos és minden álmétkodásra méltó dolog, a' mi következik (A' Kolosvári... é. n.: 69)*.

Felmerült az a kérdés, hogy milyen területeket érintettek a kolozsvári csodák? Az általunk vizsgált 230 narratívum többsége, 69,56%-a betegségekben történő gyógyulásról szól. Veszedelmes helyzetekről, mint például vízbeesésről, tűzvészről, balesetekről a leírások 8,69%-a számol be, egyéb jótéteményekről, mint például könnyű szülés vagy jó iskolai előmenetel kérése 9,13%, meg nem nevezett okból mutattak be ajándékot az esetek 12,17%-ában.

A legnagyobb számban tehát a betegségekben való gyógyulás reményében fogalmazták meg kéréseiket a hívők. De hasonlóan a szentekhez fordultak veszélyes helyzetekben, például vízbe esés, tűzvész stb., ilyen esetekben azonnali segítségről számolnak be a leírások. Ugyancsak szentek segítségének tulajdonították az ételek megsokszorozódását, az elveszett javak megtalálását, állatok gyógyulását (Sikal 1985: 72). A 18. század polgárosult társadalmá további esetekkel egészíti ki a felsoroltakat: például a jó iskolai előmenetel nem szerepel a késő középkori leírásokban, ám a 18. századi kolozsvári fiatalok számára ez fontosnak bizonyult: *Sokan az ifjuság közzül nagy elő-meneteleket a' tanulásban ennek tulajdonították (1737) (A' Kolosvári... é. n.: 109)*.

Hozzá kell itt tennünk, hogy ezek az adatok tendenciákat mutatnak, korántsem pontos képet. Ugyanis a vizsgált szöveg is utal arra néhány fejezet végén, hogy az adott esztendőben még számos csodás esemény történt, amelyről a szerzőnek nem áll módjában beszámolni. De olykor általában

említ további csodás eseményeket, konkrét utalások nélkül, mint az 1737-es események felsorolása után: *Vagyon olyan, a' ki vízbe-halásnak bizonyos veszedelmében forogván segítségül hitta Szüz Máriát, és véletlenül partra lépett: vagyon olyan, a' kit déltzeg ló sebes futással ajtóba ragad volna, holott kétség kívül halálra törettetett volna; de fel-kiáltván a Szent Szüzhöz minden kár nélkül meg-tartaték* (A' Kolosvári... é. n.: 109). Ezek a bejegyzések minden bizonnyal több hasonló eseményre utalnak, hiszen különálló, egyedi esetek leírásával találkozunk a szövegek között mind vízbefúlás, mind a ló általi elragadást illetően.

Ezért is tartjuk fontosnak hasonló kutatások kvantitatív adatainak bevonását, az azokkal történő összevetést. Visszatérve a betegségekben történő csodás felgyógyulások arányához, látható, hogy más, kiterjedt kutatások is közel hasonló eredményekről számolnak be. Fügedi Erik által vizsgált 407 csodás esemény túlnyomó többsége, 389 leírás betegségből való felgyógyulásról szól, és csak 18 valamilyen más bajról, veszedelemről (Fügedi 1981: 47).

Mi tehetett egy gyógyulást csodássá? Elsősorban a betegség súlyossága, illetve a láthatóan gyógyíthatatlan mivolta. A szövegek kitérnek arra, hogy a beteget ápoló orvosok tehetetlenek, nem tudnak segíteni a betegen. A vizsgált csodás történetek alapján Fügedi Erik is arra a következtetésre jutott, hogy „a kor orvosi ismereteinek a vége, a halál közeledte, vagy a jegyzőkönyv szavaival, a »semmi remény (*nulla spes*) állapota indította a szenvedő felet fogadalomtételre»” (Fügedi 1981: 51). Egy kolozsvári szöveg így fogalmaz az orvosi segítség reménytelenségéről: *Ezer hétszáz huszonnegyedik esztendőben pedig Méltóságos Torotzkai János Ur hat esztendő Fiatskájának lábát a déltzeg ló meg-rugván, úgy-meg-rontotta, hogy a' Borbélyok minden világi szorgalmatoskodást annak orvaslásában haszontalannak állítanának* (A' Kolosvári... é. n.: 90–91). Olykor azt is megfogalmazzák, hogy az orvosok lemondanak a betegről, és azok már a halálra készülnek, amikor a csoda megtörténik: *Bel Lörintz, és Malitrin Borbára már a' végső Szentségeknek fel-vételével az örökségre készültek vala; mindazonáltal buzgó fogadással a' Szüz Máriához folyamodának, és mindennek reménsége felett, tellyes egézségre térének* (1740) (A' Kolosvári... é. n.: 136–137; hasonló esetekről lásd Fügedi 1981: 55–56). Orvosok és betegek tehát egyaránt tisztában voltak a korabeli medicina szűkös határaival. Amit a kegyképhez való könyörgés révén reméltek, az a medicinán túli segítség volt. A szövegek minduntalan jelzik azt, hogy az orvosok lemondtak már a betegről, azaz gyógyításuk meghaladta tudásukat. Ez az a pillanat, amikor a szakrális szférához fordulnak a kétségbeesett hívek.

A szenthez való fordulás, a szenttel való kapcsolatfelvétel első kommunikációs mozzanata tehát az invocáció. A segítségre szoruló megszólítja a szentet, megfogalmazza a kérését. Kutatók vizsgálták azt is, hogy vajon követhető-e az a leírásokban, hogy mennyi idő telik el az invocációtól a csoda megtörténtéig. Itt külön kell tárgyalni a még életben levő szentekhez fordulást, illetve a már elhunyt szentekhez fordulást (Sigal 1985: 71).

Azokban az esetekben, amikor még élő szenttől vagy szentnek tartott személytől kértek segítséget, a segítség kérésének a forгатókönyve a következő volt: a szent imát mondott a betegért, megáldotta, olykor egy-egy tárgyat, ruhadarabot ajándékozott neki gyógyulását elősegítendő. A gyógyulás hamarosan bekövetkezett, ellenkező esetben nem neki tulajdonították a csodát.

Amennyiben már elhunyt szentekhez fordultak, a hívők több időt tölthettek az ereklyék közelében. A gyógyulás valószínűsége az ereklye közelében ugyanolyan nagy volt, mint az élő szenttel való találkozás alkalmával, ám a templomokban időző hívek esetében akár hosszabb idő után is bekövetkezhetett a csoda (Sigal 1985: 71).

Az eseményt csodássá minősítette az a tény is, hogy az invocáció vagy az ereklye érintése a betegség azonnali enyhülését eredményezte, amit a szent válaszaként értelmeztek. Torozkai János korábbi példájánál maradva: *Ázért Méltóságos Attya a' remenség, és kétségbe esés között mit tselekednék, sokat hányá veté gondolattyát: és végtére azt találá, hogy nagy bizalommal a' könyvező Szűznek ajánlaná kedves fia szomorúságos állapottyát. Mellyet mihent meg-tselekedék, mingyárt jobban kezde lenni kedves fia, és egynehány hét alatt ép talpra-is álla, és tellyességgel fel-gyógyula (1724)* (A' Kolosvári... é. n.: 90–91).

Mit tehetett a csodás eseményekről már értesült gyógyulni vágyó? A csodás események *helyszíneinek* felkeresése már a középkorban igencsak elterjedt módja volt a szentekhez fordulásnak, és ez később sem történt másként. A zarándokok többnyire csoportosan indultak el, családtagokkal, szomszédsággal, a település más lakóival. A szegény, szerencsétlen, nyomorék hívők számára az egyetlen megoldás az volt, ha sikerült csatlakozniuk egy-egy gazdagabb személy által szervezett zarándokcsoporthoz.

A kolozsvári kegyhely esetében legtöbbször családok zarándoklatával találkozunk. Előfordul azonban, hogy egy településről több asszony egyszerre keresi fel a kegyhelyet. Mivel ugyanabban a bejegyzésben szerepelnek, ugyanarról a településről érkeztek, és mindegyiküknél szerepel az a megjegyzés, hogy gyalog jöttek, feltételezhető, hogy együtt zarándokoltak. Geréb

Erzsébet, Dési Anna és Tibád Erzsébet Udvarhelyről mentek Kolozsvárra 1762-ben. Mindhárman lábaik sebeiből és zsugorodásából gyógyultak fel, és a fogadásukat teljesítendő tették meg gyalog a 198 kilométeres utat (A' Kolosvári... é. n.: 153).

A zárandoklatok során a zárandok elutazott a szentélyhez, és ott könyörgött segítségért a szenthez. De számos olyan esettel találkozunk, amikor előbb történik a felajánlás, fogadás, majd a csodás eseményt követi a hálaadó zárandoklat. Sigal megállapította azt is, hogy francia nyelvterületen a 11–12. században az első mintát az alacsonyabb rangú emberek követik, ezért *népi modell*nek nevezi, a második az úgynevezett *elitista modell*, ugyanis ez inkább a felsőbb osztályokra jellemző (Sigal 1985: 65–66). Az elitistának nevezett modell szerint tehát a segítségre szoruló ígéretet, fogadást tesz, és a segítséget később ajándékkal hálálja meg.

A kolozsvári csodás események elemzése nem teszi lehetővé az adatok ezen kritérium mentén történő kvantitatív disztinválását. Ennek oka az, hogy a leírások nem minden esetben rögzítik az illető személyek társadalmi hovatartozását, illetve olykor magát az eseményt is csak felszínesen rögzítették, ezért számos esetben nem tudjuk, volt-e felajánlás, fogadalom, vagy sem. Azt azonban látni lehet, hogy az esetek túlnyomó többségében az elitista minta dominál, akár az elit tagjaival kapcsolatos, akár ismeretlen származású személyek esetében: az invocáció, a segítő Szűzhöz való fordulás közben fogadalmat fogalmaznak meg, és ezt követi a fogadalom teljesítése. Nagyon ritka az a fajta leírás, amikor a bajban levő előbb vitte el az ajándékát, és ezt követően kérte a segítséget.

A kolozsvári anyagban is találkozunk olyan esettel, amikor a rászoruló nem tud megjelenni a szakrális helyszínen, ezért távolból folyamodik a segítséghez. 1738-ban himlős lett a kisgyerek Baranyai József, Toroczkay báró unokája. A nagyapa levélben értesült unokája betegségéről. Mivel nem tudott Kolozsvárra menni, 50 forintot ígért a kép felékesítésére a Boldogságos Szűznek, amennyiben a gyerek meggyógyul. A gyerek meggyógyult, és a báró teljesítette ígéretét (A' Kolosvári... é. n.: 117–118).

A csodás gyógyulás bekövetkezésének *idejét* tekintve az egyes zárandokhelyek esetében megfigyelhető volt, hogy miközben az első zárandokcsoportok tagjai a szentélyben, a templomban, az ereklye közelében gyógyultak meg, a második csoport tagjai út közben, amikor a szentély küszöbére értek, míg a harmadiknak elindult csoport tagjai akkor gyógyultak meg, amikor elindultak a zárandokhely fele (Sigal 1985: 66). Továbbá

a szent helyen történő állomásozás közben is történhettek csodák. Egyes kutatók úgy fogalmaztak, hogy az odahaza történt csodás gyógyulások száma egyenes arányban van a kegyhelyig megegyező távolsággal (Ronald C. Finucane-t idézi Sigal 1985: 67).

Sigal ezzel szemben úgy vélekedik, hogy egyszerűen az adott szent reputációjának növekedésével is magyarázhatók a hasonló esetek. Hiszen az elején, amikor a csodás megnyilvánulások elkezdődnek, a hívek nem bíznak még túlságosan a segítség hatékonyságában, ezért oda utaznak, ahol hitük szerint maximális a szent segítő ereje: a kegyhelyre, adott esetben az ereklye közelébe. Idővel azonban elterjednek a csodás eseményekről szóló narratívumok, ezért a szenthez történő fohászkodás már más helyszíneken is történhetett (Sigal 1985: 67).

A kolozsvári kegyképhez kötődő legelső csodák a képtől távol történtek, de az illető személyek hallottak már a könnyező Szűz képéről.

A csoda bekövetkezhetett azonnal, ez különösen a vészhelyzetek leírásánál hangsúlyos. Egy lutheránus vallású katonát 1703-ban levetette a lóva, és a Maros vizében elmerült. Ekkor meglátta maga előtt a kolozsvári kegyképet, és megígérte, hogy amennyiben megszabadul, katolikus hitre tér, amit aztán meg is tett. Az elbeszélés természetesen túlmutat a balesetből megmenekülő katona történetén, hiszen a szokatlanul hosszú szövegben az egyedül üdvözítő vallásra tesz utalást az elbeszélő (A' Kolozvári... é. n.: 65–66).

De nemcsak balesetekben számíthattak azonnali javulásra a hívők: 1739-ben egy 14 esztendő kislány keze és lába betegedett meg, és azt ígérte, hogy eszedni fog a kegykép előtt, ha meggyógyul. Egy meg nem nevezett úriember ugyanezen évben három hétig feküdt az ágyban betegen, és hasonló ígéretet tett. Mindkét esetben a betegség azonnal elmúlt (A' Kolozvári... é. n.: 126).

Hasonló adatokat ismert a Remete Szent Pál kapcsán lejegyzett csodás eseményeket bemutató munkájában Knapp Éva. Egyes esetekben a segítség azonnal érkezik, a betegség azonnal elmúlik, máskor azonban a gyógyulás folyamatosságán, fokozatosságán van a hangsúly (Knapp 1986: 135).

A kép gyógyító ereje különböző módon nyilvánulhatott meg. Láttuk, hogy távolról könyöröghettek a Szűzhöz. Mások eljöttek a Szűz képe elé, és ott imádkoztak. De olyan adatunk is van, miszerint az érintés is szerepet játszott a gyógyulásban. 1768-ban Osvádi fenesi lakos fiát a csodálatos képhez érintették, hazamentek, és öt nap után teljességgel megijött a látása (A' Kolozvári... é. n.: 154). Ugyancsak 1768-ban Egmillerné nemzeti asszony gyermekét dagadtan hozták Kolozsvárra, a képhez érintették, és meggyógyult (A' Kolozvári... é. n.: 154).

Érdekes a Mikes Istvánné története, aki 1770-ben elkészítette az eredeti kép két másolatát, amelyeket a eredetihez érintettek. Éjjelre a másolatokat a melleire tette, hogy meggyógyuljon. De az egyik kép alvás közben leesett, és reggelre csak az a melle volt gyógyult, amelyiken megmaradt a kép. Ezért rátette még egyszer képet a betegre maradt mellére, és végül az is meggyógyult (A' Kolosvári... é. n.:159). Itt tehát azzal az elképzeléssel találkozunk, hogy kép gyógyító erejét egy másolata is hordozhatja, amennyiben hozzáérintik az eredetihez.

Egy harmadik érintéses történet 1772-ből származik, amikor Lukács Zakariás lányát, aki négy évig szenvedett, szülei a csodálatos kolozsvári képhez érintették, és negyednapra egészséges lett (A' Kolosvári... é. n.: 160).

A fogadalom

A fogadalomtétel vagy fogadás tulajdonképpen kapcsolatfelvétel, a szenttel történő dialógus elkezdése. A fogadalom tétele egyszerre szól a bizalomról és a bizalmatlanságról: a hívő részéről bizalom van a szent hatalmában, ugyanakkor az ígért csodák feltételesek, csak a fogadalom megtartása után teljesedhetnek be maradéktalanul.

Knapp Éva vizsgálatai nyomán kiderült, hogy az általa vizsgált esetek 79%-ában a segítség a fogadalom után azonnal érkezett, az esetek 5%-ában út közben történt, és 16% a kegyhely felkeresése után következett be.

A fogadalom teljesítése nagyon nagy fontossággal bírt. Azokban az esetekben ugyanis, amikor nem teljesítették megfelelően a fogadalmat, a csoda nem vezetett el a végleges gyógyuláshoz. A betegségből lábadozó személy hirtelen visszaesésének okát a csodákat lejegyző személyek egyöntetűen abban látták, hogy a csodában részesülő nem fizette meg az ígért fizetséget: nem tette meg a zarándoklatot, nem küldte el a felajánlott fogadalmi ajándékot stb. A visszaesést tehát isteni büntetésként értelmezték. Fügedi Erik a 407-ből kilenc olyan esettel találkozott az általa vizsgált anyagban, amikor a fogadalmat nem teljesítették, vagy nem teljesítették idejében. A büntetés minden esetben a betegség visszatérése volt (Fügedi 1981: 54).

Ilyen esetekre a nyugati irodalomban van példa, és több ilyen esetről olvashatunk a vizsgált kolozsvári gyűjteményben is. A kolozsvári anyagban a 230 leírásból három olyan olvasható, amely szerint a fogadalmat nem teljesítették, és ennek következtében a betegség súlyosbodott, majd a fogadalom

beteljesítése után megszűnt. Két ilyen eset leírása ismert 1737-ből, és egy 1738-ból (A' Kolosvári... é. n.: 106, 107, 116–117).

1737-ben történt, hogy egy kolozsvári lakos, akinek a nevét nyomatékosan elhallgatja a szerző, súlyos betegsége okán folyamodott a Szűzhöz, ám miután teljesen meggyógyult, ígéretét elfelejtette teljesíteni. Újra ugyanolyan beteg lett, mint korábban. Ekkor álmában megjelent a Szűz, és figyelmeztette hálátlanságára. Felébredve jóvátette a mulasztását és meggyógyult (A' Kolosvári... é. n.: 106).

Hasonlóan a fentiekhez, egy méltóságos asszony a karja fájdalma okán kérte a Szűz segítségét, és azt ígérte, hogy *ezüst kart függesztene az ő Szent képéhez*. Miután meggyógyult, nem teljesítette fogadalmát: *ígéretét el-tunyállá mind addig valameddig újra ugyan azok a fájdalmak keményen nem gyötrenék. Észre vevén ezért hibázását első gongya vala, hogy a' fogadott ezüst kart a' Szent Szűznek bémutatná, s töredelmes szível gyötrelminek enyhítését kérné; a'mint meg-is nyeré* (1736 vagy 1737) (A' Kolosvári... é. n.: 107).

Egy nagybányai asszony egy egész esztendeig halogatta a fogadása teljesítését. Végül ugyanazon a napon, mint egy évvel korábban, ugyanabba a betegségbe esett, és ekkor felismerte *Istennek méltán ostorozó kezét*. Fogadását megújította, és ezt követően pár nap alatt újra meggyógyult. Ezután már nem mulasztotta el teljesíteni az ígéretét, és azt is kérte, hogy története *a Bóldogságos Szűz ditséretére írásba tétessék* (1738) (A' Kolosvári... é. n.: 117).

Mindhárom történetben ismeretlen marad a főszereplő neve. A két 1737-es történetben az elbeszélő ki is emeli, hogy a szereplő nevét elhallgatja. Arra is gondolhatunk, hogy az elbeszélő nem akarta megszégyeníteni a feledékeny híveket, ezért nem közli a nevüket. Ám az sem kizárható, hogy ezek a történetek tulajdonképpen mintatörténetek. Európa-szerte ismertek voltak akár könnyező képek, akár más ereklyék közelében végbement csodákról szóló történetek. Ezek a történetek olykor csak kis mértékben különböznek egymástól. Láttuk, hogy a csodatevő ereklye legitimizálásának forgatókönyve is számos esetben azonos, a kolozsvári mindenképpen beleillik az összeurópai forgatókönyv-mintába. Úgy véljük, hogy a kolozsvári mirákulumb-történetek is ennek a kulturális viselkedésmódnak a megnyilvánulásai. Ezt nem feltétlenül úgy lehet értelmezni, hogy Kolozsváron azért voltak feledékeny hívek, mert máshol is voltak. A történetek megszövegezésében látjuk a kulcskérdést: azért szövegezték meg így ezeket a történeteket, mert ezzel egy viselkedési mintát követtek.

A fogadalmat nem minden esetben az mondta ki, aki segítségre szorult. Volt olyan eset, amikor súlyos betegről volt szó, aki képtelen volt fogadalomtételre. Máskor a szülők tettek fogadalmat gyereük gyógyulása érdekében: *egy más szülő-is a' betegeket gyógyító Szent Szűznél orvosságát találá kis gyermeke veszendő szemeinek. Mert mihent fogadá, hogy két ezüst szemmel fogna kedveskedni, a' mint az Óltárra fel-is függeszte, azontul épülni kezdének a' gyermeknek szemei, és nem sokára telyes épségre jutának* (1738) (A' Kolosvári... é. n.: 116; hasonló esetekről lásd még Fügedi 1981: 55).

Ennek megfelelően nem kizárólag a gyógyuló személy teljesíthette a fogadalmat. A gyerekek esetében a szülők feladata volt ez, bár gyakran magukkal vitték gyógyult gyereüket a zarándokútra még akkor is, ha az nagyon kicsi volt.

Tudunk olyan esetről, amikor hálaadásképpen vitték a meggyógyult gyereket a Szűz képe elé, mint ahogy egy 1701-es történetből megtudjuk: *Hálaadásának fejében ide-is hozá kedvesgyermekét, és ezen tsuda tevő kép előtt az Isten Annyának bé-mutatá* (A' Kolosvári... é. n.: 61). Ismeretesek más nyugat-európai esetek is, amikor egy felhatalmazott járt el gazdája nevében, például egy arisztokrata küldte el a szolgáit maga helyett zarándokútra (Sigal 1985: 85). Ez az eljárás nem bukkan fel a kolozsvári anyagban.

A mirákulumirodalom késleltetett gyógyulásról, fokozatos gyógyulásról vagy részleges gyógyulásról is tud. Mindezen esetek Pierre-André Sigal szerint a csodának ellentmondó sztereotípiák, hiszen pontosan az nem történik meg, ami a csoda lényege lett volna: az emberi elvárások szerint elképzelhetetlen javulás (Sigal 1985: 74–75).

A fogadalmi tárgy

Pierre-André Sigal javasolta azt, hogy az elemzések során tegyünk különbséget a fogadalmi tárgyak között annak függvényében, hogy milyen szerepet töltenek be. Az első csoportba azokat a tárgyakat sorolja, amelyeket tanúságtételként ajándékoztak egy csoda megtörténtét bizonyítandó. Ezek a tárgyak tehát következményei egy fogadalomnak, a gyógyulás vagy csodás esemény után ajánlják fel, ezeket nevezi ő *ex-voto tárgy*knak. A második csoportba azok a tárgyak tartoznak, amelyeket a csodát megelőzve, előzetes ajándékként ajándékoznak, és ezeket *votivok*knak nevezi.

Barna Gábor meghatározása is elválasztja a fogadalmi tárgyak két funkcióját, bár nem nevezi meg különbözőképpen az eltérő helyzetekben adomá-

nyozott tárgyakat: az első értelmezésben a fogadalmi tárgyat az adományozó egy különleges segítség elnyerése iránti kérelem reményében ajándékozza, a második értelemben a tárgyat hálából ajándékozzák egy már elnyert kegyelemért (Barna 2004: 81).

A kolozsvári gyakorlatban ismert a csoda tanúsítása gyanánt gyakorolt ajándékozás: *Gróf Göntz Ruszkai Kornis 'Sigmond néhai Gubernátor Úr-is, veszedelmes betegségben levő Fiatskájának életét, és egészségét a könyvező Szüz által nyerte meg, és ezért örökös tanubizonyságul egy ezüst képet a könyvező Szüz mellé függesztett* (A' Kolosvári... é. n.: 61).

Számos beszámoló a tanúságtételre helyezi a hangsúlyt. Az 1715-ben lejegyzett csodás események elbeszélését így vezeti be a szerző: *Ebben az esztendőben sok tanubizonysági vannak a' Szüz MARIA kegyességének* (A' Kolosvári... é. n.: 82). Ezt követően az év minden eseményét mint tanúbizonyságot említi, ilyenformán: *Tanu-bizonysága az a Tábori Nagyságos Ur-is, a' kinek minden tagjai öszve sugorodának, és oly fájdmaktól hasogattának, hogy azok miatt tsak kétségbe nem esnék. De ő is mihelyt a' JESUS Társaságabéli Papnak, a' ki vigasztalására hivatatték tanúságból a' Szent Sácramentumokat fel-véve, és a' könyvező Szüznek Anyai kegyességéhez ragaszkodék, mingyárt alább hagyott a' fájdalom, helylyre állottak tagjai, és elébbi egészsége meg-tért* (A' Kolosvári... é. n.: 84). Ez utóbbi szöveg azért is különleges, mert ez esetben az elbeszélő azt is rögzítette, hogy a könnyező kép és a Máriához történő fordulás egy jezsuita szerzetes sugallatára történt.

Említésre méltó, hogy ennek az évnek a beszámolóit után a könyv ismeretlen szerzője arról is említést tesz, hogy további hasonló események történtek, amelyekről nem számol be részletesen: *Vannak ebben az esztendőben a' könyvező Szüz Anyai kegyességének több tanu-bizonysági-is, a' kik tudni illik külömbféle jótéteményeket vévén tőlle, drága ajándékok bé-mutatásával kedveskedtek néki, és azokkal bizonyították az ő Anyai kegyességét. De azokról a rövidség szólni nem hágy* (A' Kolosvári... é. n.: 86).

Összesen tizennégy esetben, tehát meglehetősen ritkán találkozunk a kolozsvári anyagban az előzetes, Sigal kifejezésével a votív-tárgyak ajándékozásának gesztusával. Ezek közül három közelebbről meg nem nevezett okból, egy személy a gyermekét a Szüz oltalmába ajánlotta, ketten a boldog kimúlás reményében tették meg ajándékukat. Az időszak vége fele, 1802 és 1818 között tizenhárom bejegyzés során nem beszélnek sem betegségről, sem vészhelyzetről. Ezekben az esetekben csak annyit jegyeztek fel, hogy kérést fogalmaztak meg a hívek, amely teljesült, ezért mutatták be ajándékukat.

Pierre-André Sigal kiemeli, hogy az általa vizsgált anyag tanúsága szerint, számos esetben egyfajta piaci viszony alakult ki a gyógyulni vágyók és a szent között. Példaként említ egy történetet, amelyben egy személy küldött két pénzermét egy szent sírjához, és ígért még egyet arra az esetre, ha meggyógyul. Egy másik esetben egy vak ember zarándoklatot ígért, ha visszkapja a látását. Látását visszakapta, a zarándoklatot megtette, de mire hazaért, újra elveszítette látását. Ekkor azt ígérte, hogy életét a szent szolgálatába állítja, és ekkor végleg visszakapta látását (Sigal 1985: 82). Más megközelítés szerint mindebben nem kizárólag egy cserén alapuló viszonyt kell látnunk, hanem a köszönet és hála gesztusát is (Barna 2004: 80).

A vizsgált szövegeink kissé didaktikus módon buzdítják az olvasót a leírt történetekhez hasonló viselkedésre. Az ajándékok, legyenek azok akár tárgyi, akár kegyességi (imák, misék), elmaradhatatlan elemei a történeteknek.

A fogadalom teljesítése és az ajándékozás szorosan összefügg az adományozó társadalmi státusával. Az általunk vizsgált 230 történetből 136 esetben lehet megállapítani a szereplő társadalmi státusát. A 136-ból 104 esetben az adakozó nemesi vagy főnemesi származású személy, 13 esetben katona, 6 egyházi személy, 5 tisztviselő, 4 mesterember, 2 kereskedő és 2 orvos. Látható, hogy a nemesi, főnemesi státuszú személyek sokkal nagyobb számban jelennek meg a kolozsvári történetekben, mint minden más csoport. Talán ezért van az, hogy az ajándékozás is fontos szerepet kap: 132 tárgyi adományt számoltunk meg, ebből 99 esetben ezüst tárgyról, 4 arany tárgyról, 6 esetben pénzbeli ajándékozásról szólnak az adataink.

A legáltalánosabb tehát az ezüst tárgyak ajándékozása volt. Ezüsből készített testrészeket vagy a csodatevő kép ezüst mását, esetleg a saját képüket ajándékozták legtöbbször. Olykor a szövegből csak annyi derül ki, hogy ajándékot vittek a csodatevő képhez, anélkül, hogy ezt közelebbről pontosították volna. Ezek az esetek nem szerepelnek a számszerűsítésünkben.

Az értékes tárgyak adományozása tehát igen gyakran szerepel a történeteinkben. Alig pár esetben olvassuk azt, hogy viasztárgyakat vagy gyertyát vittek a kegyképhez. Pierre-André Sigal idézett munkájából is tudjuk, hogy a középkorban általános volt a viasztárgyak, viaszgyertyák adományozása, főleg a szegényebb rétegek részéről. Az egyik kolozsvári történet, ahol viaszgyertyáról tesznek említést, 1740-ből való. A viasztárgyadomány ebben az esetben nem a szegényebb, hanem a magasabb társadalmi réteghez tartozó személytől származik. Igaz, nem csupán a viaszgyertyát ajándékozza, hanem kiegészíti azt valamennyi pénzzel is (A' Kolozsvári... é. n.: 132–133).

Úgy véljük, hogy a bemutatott kolozsvári adatok nem arra utalnak, hogy a magasabb osztályok körében volt elterjedt a kegykép tisztelete, hanem inkább azt feltételezzük, hogy többségében a magasabb osztályok ajándékozási gesztusait örökítették meg szívesebben a szövegek leírói, összegyűjtői, szerkesztői. És ebben látjuk a szövegek szerkesztői részéről megfogalmazott didaktikai funkcióit is: úgy látták, hogy minél előkelőbb és híresebb személyiségek gazdag ajándékairól számoltak be, annál inkább követendő lesz ez a fajta viselkedési mód.

A középkori francia szövegekben az ilyen típusú adok–kapok viszony egyházi helytelenítésével is találkozunk. Az egyik történetben egy sánta ember felajánlotta a szamarát, amelyen érkezett, ha meggyógyul a lába. De a sántítása újra elkezdődött, és végül úgy távozott, ahogy jött, a samara hátán. A szerzetesek rosszállóan jegyezték meg, hogy a hite hiányzott az embernek, azért nem gyógyulhatott meg, mert anyagi javakkal akarta kiváltani az égi segítséget (Sikal 1985: 84). Ez a fajta rosszállás nem jelenik meg a kolozsvári szövegekben, ám miközben az ajándékozásra buzdít, a szövegek írója egy alkalommal kitér azokra is, akiknek esetleg nincs módjuk drága ajándékok bemutatására: *Te kegyes Olvasó az Isten Annyának hasonló ajándékokkal nem kedveskedhetel? Kövesd tanácsomat, és nem alább való ajándékot mutatsz bé neki, tudniillik a' testi és lelki tisztaságnak ajándékával, a' böjtöléssel, a' tiszta szívből származott könyörgéssel, az alázatossággal, és az egyéb tökéletes jóságoknak édes illattyáival kedveskedgyél neki* (A' Kolosvári... é. n.: 91–92).

A csoda híre

A csoda hírét elsősorban az ebben részesülők terjesztették. A terjesztés egyik eszköze volt maga a történet, amit adott alkalmakkor elmeséltek azok, akik részesültek a csodás eseményekben, vagy azok, akik tanúi voltak ilyen eseményeknek. Hogy maguk a résztvevőktől is terjedtek a történetek, azt éppen a könyvünk ismeretlen írója árulja el: *Mert hogy a' mirigyeknek döglötességétől meg-menekedtek némellyek, mások, hogy nagy veszedelmeket el kerültek, mások, hogy nagy dólgaiknak kéttéséges ki-menetelét kedvek szerént végbe vitték, a' ditsösséges Szent Szüz adományinak itilték, 's az ő ditséretire hirdették tanitván példájokkal másokat-is; hogy keresék nyomorúságoknak orvosságát* (A' Kolosvári... é. n.: 122).

A történetek kapcsán felmerült már a lejegyzésük idején is a bizonyosság, a hitelesség kérdése. Vajon hogyan lehet az olvasót arról biztosítani, hogy

amiket olvas, az valóságos személyekkel megesett igaz történetek? Nos, a szerző éppen erre gondolva szúrta be a következő megjegyzését, amellyel a történetek valódiságának garanciájára utal: *Ez a ritka történet annál nagyobb hitelre méltó, hogy ennek olly Uri személylyek, mint szemek láttára esett dolognak bizonyosági, kiknek tökéletes erköltsök, és jó példa-adó keresztény életek az egész nép előtt tudva voltak* (A' Kolosvári... é. n.: 123). A garancia tehát a szerző szemében a szereplő tanúságtevők társadalmi ragja, morális elkötelezettsége, valamint az, hogy példaadó keresztény életűek. Valószínűleg ez lehet a korábban felsoroltak mellett egy további oka annak, hogy a történetek főleg a magasabb rangú személyekkel megesett csodákat rögzítik, akik fényes ajándékokat, tárgyakat adományoztak.

A hírkeltés másik eszközeként tekinthetünk azokra a tárgyakra, amelyeket a kegyhelyen hagytak, különösen, ha azok a gyógyult testrészezt utaltak valamilyen formában, mint például a viasz vagy nemesebb fém tárgyak, amelyeknek test-formájuk volt. De a csodára utaltak a segédeszközök, amelyek fölöslegessé váltak, ezért ott hagyták őket emlékeztetőül és tanúságtelként, mint például a mankók, botok.

A papság is terjesztette a csodákat elősegítő kép hírézt. Ennek egyik bizonyítéka maga az általunk is elemzett könyv, amely vélhetően azt a célt kívánta szolgálni, hogy általa mind többen értesüljenek a Mária-kép csodatevő erejéről. De adataink szerint az egyház szolgálái a lelki gondozás során is terjesztették a kép tiszteletét. Steinhausen hadi tiszthez 1738-ban egy jezsuita papot hívtak, amikor megbetegedett. A pap beszélt neki a könnyező Szűzről, ezt követően a beteg a Szűzhöz fohászkozott és meggyógyult. Később újabb betegségbe esett, kelevények lettek a hóna alá, de újra a Szűzhöz imádkozott, és elmúlt a betegsége. Hálából aranyozott ezüst kezét küldött a kegyhelyre. Ez utóbbi meggyezésből derül csak ki, hogy a tisztt nem Kolozsváron betegeskedett, hanem valahol távolabb, ha az ajándéktárgyat elküldenie kellett a kincses városba (A' Kolosvári... é. n.: 118–119). A történet arra az arisztokrata gyakorlatra utal, amely szerint a főrendiek nem személyesen keresték fel a kegyhelyet, hanem szolgálíkat küldték a zarándokútra, illetve azoktól küldték el az ajándékaikat. A példa azt mutatja, hogy ennek a gyakorlatnak a főtisztek között is voltak követői, hiszen ők nehezen hagyhatták volna el állomáshelyüket.

A kolozsvári kegykép körüli narrációk és ezen belül a mirákulum-elbeszélések, mint láttuk, szervesen kapcsolódnak a középkorban kialakult, Európa-szerte ismert és elterjedt elbeszélések gyakorlatához. Megállapítottuk, hogy a kolozsvári kegykép könnyezését követő események forgatókönyve teljességgel megfelel a más európai helyszíneken végzett kutatások nyomán felépített modellnek.

Maguk az elbeszélések is számos olyan elemet aktiválnak, amelyeknek késő középkori megfelelőjük is ismert, mint amilyen az ereklye érintése, a fogadalom teljesítésének mulasztása stb. Ugyanakkor magukon hordozzák a helyi sajátosságokat. Az ajándékozás gyakorlatának a megjelenítését tekintjük egyik ilyen elemnek. A felsőbb osztályok történeteinek dominanciája ugyanis arra enged következtetni, hogy a könyv szerkesztői az összes rendelkezésre álló történetből azokat választották ki és illesztették bele a kiadványba, amelyeket az adott időszakban ők maguk helyesnek és céljaiknak megfelelőeknek ítélték meg.

Szakirodalom

A' KOLOSVÁRI...

é. n. *A' Kolosvári könyvező Szűznek historiája. Irattatott az ott lévő JÉSZUS Társaságbéli Szerzetesek által Most pedig Azon szentséges Szűz tiszteletinek gyarapodására, és Ájtatosinak lelki vigasztalásokra megszorítatván újra Nyomtatattott.* Kolosvárt

BARNA Gábor

2004 „Mária megsegített”. Imameghallgatások és csodás gyógyulások kegyhelyeken. A máriaradni fogadalmi tárgyak kutatásának néhány tanulsága. In: PÓCS Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 80–93.

FÜGEDI Erik

1981 *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest

GÁL Ferenc

1996 *csoda* szócikk. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* II. Szent István Társulat, Budapest, 468.

HOLMES, Megan

2003 The elusive origins of the cult of the Anunziata in Florence. In: THURNNO, Eric – WOLF, Gerhard (eds.): *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance.* L'Erma, Rome, 97–121.

KNAPP Éva

1986 Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulumfölgjegyzések elemzése. In: TÜSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 117–188.

SIGAL, Pierre-André

1985 *L'homme et le miracle dans la France médiévale (XI–XIIe siècle)*.

Cerf, Paris

1989 *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*. Gondolat,

Budapest

SZIKSZAI Mária

2008a *Kegykép az idő sodrában. Egy kolozsvári hodigitria. Korunk XIX. (2)*

63–69.

2008b *Kegykép és mirákulum. A kolozsvári könnyező Szűz képének 18. szá-*

zadi mirákulumleírása. Erdélyi Múzeum LXX. (1–2) 56–63.

SZILÁRDFY Zoltán – TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

1987 *A barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhe-*
lyekről. Egyetemi Könyvtár, Budapest

TREXLER, Richard C.

2003 *Being and Non-being. Parameters of the Miraculous in the Traditional*

Religious Images. In: THURNO, Eric – WOLF, Gerhard (eds.): *The*

Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance. L'Erma,

Rome, 15–27.

WISCH, Barbara

2003 *Keys to Success. Propriety and promotion of Miraculous Images by*

Roman Confraternities. In: THURNO, Eric – WOLF, Gerhard (eds.):

The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance.

L'Erma, Rome, 161–184.

A kolozsvári piarista templom csodatevő kegyképe
Könyvillusztráció, rézmetszet, 1735 (Szilárdfy–Tüskés–Knapp 1987: 136. kép)